

УДК 94(477.81/.82)“1340/1569”

ВИРОБНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛИНЯН ЛИТОВСЬКОЇ ДОБИ: УМОВИ І ПОВСЯКДЕННА ПРАКТИКА

М. Ю. Тарасюк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

tarinka.tarasiuk@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2107-2073

Researcher ID: AAQ-8859-2020

Ключові слова: ремесла, промисли, виробнича практика, волиняни, Велике князівство Литовське, повсякдення.

У статті розглянуто умови виробничої діяльності міщан та селян Волині, зайнятих у різноманітних промислах і ремеслах за часів перебування цього регіону у складі Великого князівства Литовського. Основною метою статті було з'ясувати та охарактеризувати особливості повсякденної виробничої практики волинян. Визначено, що від кінця XIV до сер. XVI ст. у волинян змінився підхід до власної професії, відбувалося постійне вдосконалення реманенту та виготовлення більшої кількості продукції задля покращення їх конкурентоспроможності. Досліджено зв'язок міста та села у виробничому процесі, що полягав у забезпеченні продуктів та реманенту. Проаналізовано негативні наслідки боротьби з конкуренцією.

PRODUCTION ACTIVITY OF VOLYNINS OF THE LITHUANIAN ERA: CONDITIONS AND EVERYDAY PRACTICE

M. Tarasiuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Key words: trades, crafts, Volynians, Grand Duchy of Lithuania, production activity, everyday history.

In the article have been considered the conditions of production activity of burghers and peasants of Volhynia, engaged in various trades and crafts during the time of this region being part of the Grand Duchy of Lithuania. The main purpose of the article have been found out and characterize the peculiarities of everyday production practice of Volyn residents. In the article have been used the following historical methodology: descriptive, historical-comparative, historical-chronological methods, the method of critical analysis. It has been determined that from the end of the 14th to the middle of the 16th century the Volynians changed their approach to their profession, there was a constant improvement of inventory, as well as more products were produced to improve the competitiveness of the master. The connection between town and village in the production process has been investigated. It consisted of supplying food to the city from the villages and supplies from the city to the villages. In addition, the causes of conflicts between the city and the village have been described. The relations of artisans with the authorities have been described. It has been found out that Volynians actively defended their self-governing and professional rights. It have been found that the nature of the artisan's influence influenced human self-identification and the formation of surnames. The negative consequences of the fight against competition have been analyzed, which were characterized by the beating of subjects or their detention and even murder. It have been researched that the population often combined several crafts and trades to make a profit. The research shows the importance of studying the everyday history of a particular nation or local group, which is in the relevant political environment

Входження етнічної Волині до складу Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) пов'язане з князем Любартом Гедиміновичем, котрий з 1340-х р. володів Луцьком¹. Надалі князь Вітовт зробив це місто своєю улюбленою резиденцією. Значення Луцька як міста було підкреслено подіями, пов'язаними із прийняттям

рішення про коронацію Вітовта на з'їзді 1429 р., та збільшенням обсягів місцевої торгівлі й експорту завдяки запрошенню туди караїмів. Згодом на Волині також поширилося магдебурзьке (німецьке) право, що сприяло розширенню цехів, утворенню міського самоврядування та проведеному ярмарків. Усі ці фактори впливали на виробничий процес, сприяли розвитку окремих ремесел, промислів і видів діяльності, їхнім які-

¹ Історія України в особах: Литовсько-польська доба / Упоряд. О. Русина. Київ: Україна, 1997. С. 6.

сним змінам, а також на повсякденне життя городян та селян Волині.

Варто зауважити, що на методи ведення господарства на Волині впливало багато критеріїв. Серед них: природа Волині, політико-правові умови, підприємницький потенціал населення, місцеві традиції і навіть відповідне тому часу уявлення про світ. Усі ці фактори взаємопов'язані і є одним цілісним процесом. Тому метою статті є дослідити особливості повсякденної практики виробничого процесу волинян у їхній взаємозалежності у кінці XIV – сер. XVI ст. Серед основних завдань: визначити вплив професійної діяльності на повсякдення волинян, з'ясувати стосунки ремісників з владою, встановити взаємозв'язки міста та села у виробничому процесі, окреслити наслідки професійної конкуренції.

Окремі питання теми, зокрема, щодо професійного життя ремісників визначеного періоду піднімалися у статті О. Штанько¹, проте лише на прикладі луцьких міщан. Висвітлення деяких аспектів виробничого повсякдення Волині, зокрема, загальну характеристику розвитку ремесла чи торгівлі тощо, здійснено у роботах М. Довнар-Запольського², М. Грушевського³, О. Грушевського⁴, А. Заяця⁵, А. Чуткого⁶ та низки інших, проте узагальнено повсякденна виробнича практика волинян та її особливості досліджується вперше.

Волинь мала зручні географічні умови, які добре підходили для заняття землеробством, видобутку руди, вилову риби, добра лісистість забезпечила успіх різноманітних лісових промислів⁷. Волиняни також займалися гонінням бобрів і ловлею звіра, полюванням на птахів і сокілництвом⁸ тощо. І усім цим міщани та селяни могли займатися як на постійній основі,

так і, час від часу, як додатком до основного професійного заняття.

Із плином часу та збільшенням попиту на ремісничі товари у порівнянні з XIV ст., у XVI ст. основна маса населення користувалася можливостями ринку замість самостійного виготовлення реманенту чи вирощування продуктів. Зокрема, на думку В. Атаманенка, для переважної більшості населення міста, зафіксованого в інвентарях м. Кременця др. пол. XVI ст., якраз головним заняттям була торгово-реміснича діяльність, оскільки більшість або не мала землі, окрім тієї, що під будинком та робочими коморами, або володіли у середньому невеликою ділянкою площею 0,1 волюки⁹. Хоча, як відзначає А. Чуткий, у період XV – XVI ст. відбувається активний процес освоєння пустих незаселених земель¹⁰. Завершився він приблизно у 1563 р., коли скінчився процес поділу на волюки¹¹. На нашу думку, це свідчить про зміну пріоритетів міщан. Якщо раніше власник господарства у місті годував себе завдяки самостійному вирощуванню продуктів, випіканню хліба, займаючись ремеслом паралельно, то тепер зайнятість саме у ремісничій сфері забирає у власника значно більше часу. Як наслідок, виникають умови, коли село стає постачальником сировини та продуктів, а місто – всього іншого, і забезпечується міцний зв'язок між ними. Так, у описі м. Кременця в кінці XV ст. знаходимо відомості про те, що місто розраховувало на млин з с. Горинь, натомість, надаючи селянам послуги для придбання різноманітного реманенту і начиння¹².

Станом на XVI ст. відбувається розростання різних ремісничих спеціальностей, що спричиняє конкуренцію і ставить нові вимоги перед майстрами. Це, зокрема, пов'язано з магдебурзьким правом і наявністю самоврядування, утворенням цехів, отриманням професійних навичок учнями. Варто відмітити, що волиняни активно вступали у суперечки професійного характеру, інколи скарга йшла через посланника Сигізмунду Старому. Так, відповідно до ревізії 1545 р., міщани Володимира жалілися на свого старосту кн. Олександра Вишневецького, який

¹ Штанько О. Мещане луцкие цеху кравецького и кушнерского: ремісники Луцька в середині XVI ст. *Літопис Волині: часопис*, 2013. № 12. С. 25-30.

² Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах. Киев, 1901. 809 с.

³ Грушевський М. Історія України-Руси. Київ: Наук. думка, 1995. Т. 6. 679 с.

⁴ Грушевський О. Луцьке міщанство в XVI ст. *Історично-географічний збірник*. 1927. Т. I. С. 1-12.

⁵ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст. *Український історичний журнал*. 2003. № 1. С. 50-59.

⁶ Чуткий А. Становлення житниці Європи (друга половина XV – перша половина XVII ст.). Київ: Темпора, 2015. Т. 2. 367 с.

⁷ Довнар-Запольский М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах. Киев, 1901. С. 253.

⁸ Грушевський М. Історія України-Руси. Київ: Наук. думка, 1995. Т. 6. С. 150.

⁹ Атаманенко В. Населення міста Кременця другої половини XVI - першої половини XVII ст. за джерелами описово-статистичного характеру. *Студії і матеріали з історії Волині*. 2009. С. 59.

¹⁰ Чуткий А. Становлення житниці Європи (друга половина XV – перша половина XVII ст.). Київ: Темпора, 2015. Т. 2. С. 48-49.

¹¹ Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890. Т. II, Ч. 7: Акты о заселении Юго-Западной России. С. 46.

¹² Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Kn. 4: (1479-1491) / Parengė L. Anuzytė. Vilnius: Zara, 2004. p. 108.

тримав особистих ремісників¹. У даному випадку міщани, скооперувавшись з членами цехів, скаржилися на наявність конкуренції через сприяння князя своїм майстрам. Старостами здебільшого була родовита шляхта², що часто зловживала владою. Наприклад, кн. Збараський намагався двічі обкласти міщан Володимира податками³. Є згадки про те, що Сигізмунд Старий у 1534 р. заборонив старостам у м. Володимирі судити міщан у тому, у чому вони не мали на те повноважень⁴. У сер. XVI ст. лучани описували ревизорам поганий стан мосту для торговців, жалілися на недоглянутий замок⁵. Така занепокоєність волинян свідчить про високий рівень кооперації відповідного соціального класу та рівня самосвідомості. Окрім того, волиняни бажали жити у доглянутому місті. У ревізії 1545 р. зазначено, що володимирські міщани самі доглядали вежу, хоч це і не входило до їхніх обов'язків⁶. Проте певні повинності перед містом таки покладалися на ремісників, інші – на ближні до міста села⁷. Наприклад, теслі повинні були ремонтувати мости, а рублене дерево на них у Мельницькій волості давала шляхта⁸. Цей обов'язок був підтверджений привілеєм Сигізмунда Августа м. Луцьку у 1552 р⁹.

Усвідомлення міщанами свого самоврядного права було мотивацією для його захисту. Тому запровадження різноманітних податків супроводжувалося спротивом населення, але не завжди успішно. У 1511 р. князь Сигізмунд Старий прийняв рішення на користь луцького вїта Сикнагора, який мав отримувати всі кошти з податків та мит, хоча міщани скаржилися, що ніякої

користі з роботи вїта не було¹⁰. Виграш вїта у справі забезпечив давній лист князя Олександра, через що «новизни не ввели, старого не рушили». На жаль, такі випадки шкодили міському соціопростору і свідчили про неефективність адміністративного апарату, залишаючи негативний слід у уявленні середньовічних волинян.

Безпосередня зайнятість ремісника у тій чи іншій сфері вплинула на його існування загалом. Так, зокрема, за назвою професії утворювалися прізвища і прізвиська осіб, з допомогою яких ідентифікували людину, або ж визначали родинну справу. У 1498 р. Ониску Пашковичу, млинарю, кн. Олександр I Ягелончик надав за його проханням млини у Луцькому повіті, а один із них в с. Голешев записав на брата Ониска – Кунька, та його родину, що також займалися млинарством¹¹. У реєстрі людей та їхніх служб до помістя Блудово у Луцькому повіті в 1541 р. було внесено огородників Малея Чоботаря, Сенка Чоботаря, Васка Бортника¹². Припускаємо, що ці особи займалися двома справами: чоботарством чи бортництвом, та вели сільськогосподарську роботу. Подібні випадки були непоодинокими: запис у Луцькому гродському суді в сер. XVI ст. свідчить про зайнятість вільних лучан, окрім шевства, у броварстві або у пекарстві¹³.

Утворення цехів та входження до нього ремісника давало гарантії безпеки займання своєю справою та сприяло регулюванню цін на ринку. І хоч, ймовірно, їхнє документальне оформлення відбулося вже за формування Речі Посполитої, платформа для виникнення цехів існувала на Волині значно раніше, про що свідчить, наприклад, грамота Бони Сфорца ковельчанам – дозвіл утворювати нові цехи та мати статут¹⁴. Так, для Луцька відомі статут різників, ковалів, шевців, кушнірів і інших в кінці XVI ст.¹⁵.

Невід'ємною складовою виробничого повсякдення були торги та ярмарки. У надавчих чи

¹ Rewizya zamkow ziemi wołyńskiej w połowie XVI wieku / Wyd. J. Jabłonowski, A. Walerian. Warszawa, 1877. Т. 6. р. 69-70.

² Войтович Л. Князівські династії Східної Європи (кінець IX - початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. *Ізборник*. URL: <http://litopys.org.ua/dynasty/dyn70.htm> (дата звернення 15.03.2020).

³ Тарасюк М. Волиняни й особливості функціонування господарської системи в кінці XIV – сер. XVI ст.. *Шевченківська весна 2020: Матеріали XVIII Міжн. наук. конф.*, м. Київ, 13 бер. 2020 р. Київ, 2020. С. 58.

⁴ Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. Киев : Университетская типография, 1869. Т. 1, Ч. 5: Акты о городах (1432 - 1798). С. 31.

⁵ Грушевський О. Луцьке міщанство в XVI ст. *Історично-географічний збірник*. 1927. Т. I. С. 8.

⁶ Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / Підг. В. Кравченко та інші. Київ, 2005. С. 103.

⁷ Грушевський О. Луцьке міщанство в XVI ст. *Історично-географічний збірник*. 1927. Т. I. С. 10.

⁸ Литовська метрика. Книга 561: Ревізії українських замків 1545 року / Підг. В. Кравченко та інші. Київ, 2005. С. 112.

⁹ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522-1552 гг.). Кніга запісаў 28/ Падрых. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі. Менск, 2000. С. 202-203.

¹⁰ Русская историческая библиотека: в 40 т. / Императорская археографическая комиссия. Санкт-Петербург, 1903. Т. 20: Литовская метрика: Книга судебных дел. Отдел первый. Часть первая. С. 728.

¹¹ Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Kn. 230 (1542) / Parengė S. Lazutka Valikonyte, S. Viskantaitė-Saviscevienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. p. 168.

¹² Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Kn. 22: (1547 p.) / Parengė A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavicius. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010. p. 65.

¹³ Штанько О. Мещане луцкие цеху кравецкого и кушнерского: ремісники Луцька в середині XVI століття. *Літопис Волині: часопис*, 2013. № 12. С. 29.

¹⁴ Архив Юго-западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов. Киев : Университетская типография, 1869. Т. 1, Ч. 5: Акты о городах (1432-1798). С. 31.

¹⁵ Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст. *Український історичний журнал*. 2003. № 1. С. 51.

підтверджувальних грамотах на магдебурзьке право зазначалося про проведення торгів¹. На них дізнавалися останні новини, святкували, сперечалися та сварилися². Отже, торжище було ядром соціальної активності міщан і селян. Припускаємо, що ремісники та торговці ретельно готувалися до подібної події, адже сподівалися на отримання значних прибутків. З іншого боку, волиняни, які з'їжджалися на ярмарок, скуповували речі тривалого вжитку та реманент: одяг, посуд, сокири тощо³. Розміщували продавці свій товар на рундуках або на ятках⁴, а в сер. XVI ст. почали утворюватися крамниці, яких у місті Луцьку було 40, а у Кременці аж 70⁵.

Неможливим було би існування середньовічного суспільства без таких невтішних явищ як крадіжки та фізичне насилля через конкуренцію на ринку. Набіги одних панів на володіння інших часто супроводжувалися крадіжками і побиттям підданих чи навіть їх вбивством, ламанням клітей та заборів⁶. Не враховуючи ран на голові, найчастіше у підданих страждали руки: їх ранили або відрізали їм пальці⁷, що ще надовго відривало від господарських робіт і ремісництва. Бували випадки, коли людей викрадали й змушували працювати у іншому володінні, тримали під замком, що провокувало затяжні судові справи⁸.

Ще однією зоною конфліктів були стосунки між містом і селом. Так, у 1569 р. м'ясники з наділу Михайлівці скаржилися⁹, що у м. Володимир з яток міщани за наказом старости поскидали їх товар у багнюку й віддали своїм

собакам, а шкіри забрали собі. Усі ці умови спричинили ситуацію, коли примітивну зброю мали навіть піддані шляхтича.

Отже, особливістю виробничого процесу волинян у кін. XIV – сер. XVI ст. було поєднання декількох господарських справ для отримання більших прибутків – один міщанин чи селянин міг займатися кількома ремеслами і промислами паралельно. З'ясовано, що професійна діяльність часто визначала самоідентифікацію та фіксувалася у прізвищі людини. Визначено, що волиняни були соціально активними та регулярно відстоювали свої професійні права, що зумовлювало постійні конфлікти із владою. Доведено, що місто і село зберігали міцний зв'язок, але разом із тим і конкурували. В свою чергу, конкуренція між різними виробниками призводила з одного боку до покращення реманенту та вироблення більш якісної продукції, а з іншого – до вчинення фізичного насилля.

Виробнича практика волинян у кінці XIV – сер. XVI ст. постійно зазнавала еволюції, десь роблячи два кроки вперед, а у зв'язку із місцевими конфліктами – крок назад. Все це ще раз засвідчило важливість вивчення історії повсякдення певного народу або локальної групи, котра знаходиться у відповідних політичних умовах, як наповнений непередбачуваними подіями процес, рушієм котрого все одно залишаються особистісні характеристики.

¹ Акти Волинського воєводства кінця XV-XVI ст. (із зібрання Пергаментних документів Архіву головного актів давніх у Варшаві) / за відп. ред. Г. Боряк. Київ: Інститут історії України, 2014. С. 81.

² Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Kn. 6: (1494 - 1506) / Parengė A. Baliulis. Vilnius: LII leidykla, 2007. p. 106.

³ Верзилов А. Очерки торговли Южной Руси (1480-1569). Чернигов: «Земской сборник Черниговской губернии», 1898. С. 40.

⁴ Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / Упоряд. В. Кравченко, Н. Яковенко. Київ: Наук. думка, 1990. С. 136.

⁵ Чуткий А. Становлення житниці Європи (друга половина XV – перша половина XVII ст.). Київ: Темпора, 2015. Т. 2. С. 100.

⁶ Луцька замкова книга 1560-1561 рр. / Підг. В. Мойсієнко, В. Поліщук. Луцьк, 2013. С. 159, 309, 386-387, 444, 483.

⁷ Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica Kn.220 (1540 - 1541) / Parengė S. Lazutka Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviscevienė, J. Karpavicienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003. p. 23.

⁸ Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica Kn. 230 (1542) / Parengė S. Lazutka Valikonyte, S. Viskantaitė-Saviscevienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. p. 29-31.

⁹ Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / Упоряд. В. Кравченко, Н. Яковенко. Київ: Наук. думка, 1990. С. 136.

References

- Akti Volinskogo voyevodstva kincy XV–XVI st. (iz zibrannya Pergamentnih dokumentiv Arhivu golovnogogo aktiv davnih u Varshavi) /za vidp. red. G. Boryak. Kiyiv: Institut istoriyi Ukrayini, 2014. 154 s.
- Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov. Kiev : Unive-rsitetetskaya tipografiya, 1869. T. 1, Ch. 5: Akty o gorodah (1432 - 1798). 636 s.
- Arhiv Yugo-zapadnoj Rossii, izdavaemyj vremennoj komissiej dlya razbora drevnih aktov. Kiev: Tip. G. T. Korchakovnikogo, 1890. T. II, Ch. 7: Akty o zaselenii Yugo-Zapadnoj Rossii. 644 s.
- Atamanenko V. Naselennya mista Kremencya drugoyi polovini XVI - pershoyi polovini XVII st. za dzherelami opisovo-statistichnogo harakteru. Studiyi i materiali z istoriyi Volini. 2009. S. 51-62
- Verzilov A. Ocherki torgovli Yuzhnoj Rusi (1480-1569). Chernigov: «Zemskoj sbornik Chernigovskoj gubernii», 1898. 81 s.
- Vojtovich L. Knyazivski dinastiyi Shidnoyi Yevropi (kinec IX - pochatok XVI st.): sklad, suspilna i politichna rol. Izbornik. URL: <http://litopys.org.ua/dynasty/dyn70.htm> (data zvernennya 15.03.2020)
- Grushevskij M. Istoriya Ukrayini-Rusi. Kiyiv: Nauk. dumka, 1995. T. 6. 679 s.
- Grushevskij O. Lucke mishanstvo v XVI st. Istorichno-geografichnij zbirnik. 1927. T. I. S. 1-12
- Dovnar-Zapolskij M. Gosudarstvennoe hozyajstvo Velikogo knyazhestva Litovskogo pri Yagellonah. Kiev, 1901. 809 s.
- Zayac A. Urbanizacijnij proces na Volini v HVI – pershij polovini HVII st. Ukrayinskij istorichnij zhurnal. 2003. №1. S. 50-59
- Istoriya Ukrayini v osobah: Litovsko-polska doba / Uporyad. O. Rusina. Kiyiv: Ukrayina, 1997. 272 s.
- Russkaya istoricheskaya biblioteka: v 40 t. / Imperatorskaya arheograficheskaya komissiya. Sankt-Peterburg, 1903. T. 20: Litovskaya metrika: Kniga sudnyh del. Otdel pervyj. Chast pervaya. 1566 s.
- Litovska metrika. Kniga 561: Reviziyi ukrajinskih zamkiv 1545 roku / Pidg. V. Kravchenko ta inshi. Kiyiv, 2005. 597 s.
- Lucka zamkova kniga 1560-1561 rr. / Pidg. V. Mojsiyenko, V. Polishuk. Luck, 2013. 733 s.
- Metryka Vyalikaga Knyastva Litovskaga. Kniga 28 (1522-1552 gg.). Kniga zapisau 28/ Padryh. V. Myanzhynski, U. Svyazhynski. Mensk, 2000. 312 s.
- Tarasyuk M. Volinyani j osoblivosti funkcionuvannya gospodarskoyi sistemi v kinci XIV – ser. XVI st.. Shevchenkivska vesna 2020: Materiali XVIII Mizhn. nauk. konf., m. Kiyiv, 13 ber. 2020 r. Kiyiv, 2020. S. 56-61
- Torgivlya na Ukrayini, XIV - seredina XVII stolittya: Volin i Naddnipryanshina/ Uporyad. V. Kravchenko, N. Yakovenko. Kiyiv: Nauk. dumka, 1990. 408 s.
- Chutkij A. Stanovlennya zhitnici Yevropi (druga polovina XV - persha polovina XVII st.). Kiyiv: Tempora, 2015. T. 2. 367 s.
- Shtanko O. Meshane luckie cehu kraveckogo i kushnerskogo: remisniki Lucka v seredini HVI stolittya. Litopis Volini: chasopis, 2013. № 12. S. 25-30
- Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica Kn.220 (1540 - 1541) / Parengė S. Lazutka Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviscevienė, J. Karpavicienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003. 332 p.
- Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica Kn.230 (1542) / Parengė S. Lazutka Valikonyte, S. Viskantaitė-Saviscevienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001. 160 p.
- Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Kn. 6: (1494 - 1506) / Parengė A. Baliulis. Vilnius: LII leidykla, 2007. 515 p.
- Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Kn. 4: (1479-1491) / Parengė L. Anuzytė. Vilnius: Zara, 2004. 286 p.
- Lietuvos Metrika. Lithuanian Metrica. Kn.22: (1547 r.) / Rarenge A. Blanutsa, D. Vashchuk, D. Antanavicius. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2010. 174 p.
- Rewizya zamkow ziemi wolynskiej w polowie XVI wieku / Wyd. J. Jablonowski, A. Walerian. Warszawa, 1877. T. 6. 153 p.

Received 30 June 2020

Accepted 15 July 2020